

Шайтанка (скорочено)

Борис Харчук

Борис Харчук

Шайтанка

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Під терен-деревом сидить Вовчиця – ясирна до смерті робітниця і робить своїй рідній дочці водномить аж три пильні роботи: пасе очима великі табуни, руками пряде чесаний кужіль і колише ногами в колисці косооку дитину. Так іде день, і так заходить вечір. Вовчиця сива, стара, плеската – самі жили й кості, тому й ім'я і звання – Вовчиця. Її коси посіклися і вилізли, очі запали, груди присохли і сховалися в ребра, губи потріскались, у ранах. Вона без сорочки, на плечах дрантя без рукавів, а замість спідниці – латаний мішок.

Вовчиця пасе, пряде, колише. А їсти їй – у черепку, як собаці. Вона біжить, завертає табуни. Вертається і веде нитку і, ведучи нитку, ворушить зраненими губами: "Люлі, люлі, татарчатко, а по доньці онучатко".

Тут чужина. Її вуха вловлюють шелест. То вітер. Цей вітер з ще дальших лісів. Віявся-віявся і знайшов її. Вітер влітає їй у душу і ширяє у грудях. Він пахне і бентежить. Сипле вишневим цвітом і гойдає дніпровою хвилею. Цвіте барвінком і шерхотить колоссям. Дихає дібровою і дзвонить листям. І вона бачить себе у вітрі дитиною, дівчиною, молодницею.

...Край городу під вербою над річкою вона заплітає косу. Її коси довші, густіші й розкішніші, ніж плакуче вербове віття. Він дивиться на неї з коня, кивнув і моргнув їй. Вона скрикнула, засоромилась, а коли взяв її за руку, не пручалася.

Він був козак, вона – його наречена. Трубить похід, не плаче і не жалкується: виводить молода вороного, вкриває хустиною сідло і подає праведну зброю. Він гнав у похід, а вона стояла на могилі, ламаючи руки, їй на губах пахне його палкий поцілунок. Вона не встигла ні побути з ним, ні наобійматися.

Він прилітав, як вихор. Шапка набакир, чорний вус висівається... Вона кидалась до нього, розпростерши руки. Він зіскакував з коня і ставив її до себе, торкався пальцями її кіс. Вона дивилася на нього й доростала до його очей. Він брав її під свою кирею – ховав од людей своє щастя. Вони кохались і так стали чоловіком і жінкою.

І вона народжувала сина, дочку... не так боялася, побиваючись за ним, як бідкалася за дітьми й тому допоминалася в нього, чому він не встає з коня, а все у похід і в похід, навіщо це життя між війнами? А він відказував: хіба не знаєш? Наші річки течуть молоком і медом, наші береги гомонять колоссям – захід і схід ідуть на нас, південь і

північ нам не дають спокою.

Вона з дітьми, одне на руках, а друге держиться їй за спідницю, проводила його, свого мужа, в похід. Вони схопили і повезли його в свою столицю.

Вовчиця дивиться на вітер і бачить у вітрі: її чоловік забитий у кайдани, а на вогні шкварчить котел – мідний бак. Чоловіка вкинули туди, а вона каже: "Він не вмер: він перейшов у вогонь".

Виховувала сина і наставляла брати у голови сідло, а в боки стремена; виховувала дочку: наставляла вставати з зіроньками, саджати м'яту – пам'ять про батька-матір, садити барвінок – пам'ять про увесь рід. І великий світ озивався до неї терен-деревом.

Виріс син, збирає його в похід і просить не забувати про родину. Вона подає йому праведну зброю, а сестра-малоліток дарує вишиту хустинку і просить, щоб брат не гаявся, щоб не відстав од війська.

Вовчиця ловить губами вітер. Вітер гоїть їй рани. І вона бачить у вітрі: її син забитий у кайдани, його скидають ребром на гострий гак. І вона каже: "А він не вмер: він перейшов у слово", "Ні дід, ні батько, ні чоловік, ні син – ніхто з них не вмер і не пропав: всі перейшли у вогонь і в слово. Я гріюся, але мене й пече".

"Вони всі перейшли у вогонь, у слово, а я ніяк не можу перейти в землю, – вишептала й замовкла.

Палить і сліпить сонце. Вона все погойдується. Її кістки тарахкотять, як каміння: жива, ще живе, ще не вмерла... Вовчиця ледве дихає. В грудях пече. Це пече страшне і грішне життя.

...Якось жила, дочка росла, росла і виросла. Жали ниву. Виорали мислями, сльозами засіяли. Вродила. Жнуть. Вона пішла винести обід, а дочка із серпом. В неї дочка завзята і жвава. Змалечку, піддівчам схотіла завітчатися, різала в неділю барвінок і відрізала собі мізинчика. Несе їй обід, квапиться, згадала відрізаний пальчик і усміхнулася, а поле куріє, димить. Орда наступила, зайняла її одиначку і відступає хмарою.

Покинула обід і летить: взяли татари дочку, нехай і її беруть і женуть. Летіла і кричала. Дочка почула. Оглянулася і крикнула: "Вернися, матінко, вернися, рідна: вже мене не віднімеш і сама загинеш".

Вона впала й дерла під собою яму, закопувалася в землю. Тиждень лежала в полі, а потім приволоклася додому. Подивилась на Матір Божу й сказала: "...Будемо жити удвох". І вона почала жити – ввійшла у тяжку працю. Орала й копала, сіяла і садила, поливала й полола, косила й молотила... Мовчала і робила. Восени, перед зимою, йшла на село, тяглася серединою й, зупинившись, гукала: "Люди, хто має синів, беріть мій хліб і годуйте, нехай хлопці ростуть". Ступала далі, гукаючи: "Люди, хто має дочок, беріть мої полотна, шийте придане".

Швидко старіла й не лякалася буднів. А в свято не мала де подітися. Відчиняла скриню й розмовляла з чоловіковою, з синовію й доччиною сорочками, що залишила собі на пам'ять, інші роздала. Вона дивилася на доччине придане, думала, на яких невольничих базарах, де, на яких нелюдських торгах, у які землі запродано її кровинку?

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Живе – нікого й нічого не боїться: ні пана, ні ясиру, ні смерті. Рівненько складає чоловікову, синову й доччину сорочки, зачинає скриню – зачинає своє свято.

Глянула у вікно: татарва веде полон. Нікуди не втікала – стара. Її зайняли і погнали. Гнали полон з дітьми, гнали з дівчатами, а вона у третьому – серед жінок і бабунь. Догнали до Перекопу, стали кошем і взялися паювати: кому що впаде? Вона впала низькому і кривоногому. Звідки їй було знати, що зятеві?

Низький, кривоногий узяв її попри коні на ремінь. Кінь побіг дорогою, а вона терниною. Оглянеться – кров заливає сліди, а чорний ворон залітає й іспиває її кров.

Стидкий, бридкий, поганий, в'їхав, гарцюючи, у свій багатий кам'яний двір, втягнув за собою її й загалакав: "Вийди, любко, вийди, дружино, – я привів тобі до смерті робітницю!" Дружина почула. А поглянула, що він привів стару, нездалу бабу, розсердилася й розсварилася: "Навіщо це стерво? Було її не вести, було її там зарубати!" Чоловік сказав: "А навіщо її рубати? Нехай пасе табуни, нехай пряде кужіль і колише дитину. Здужає". Його дружина гнівно повела бровою і загадала старій три роботи. Махнула лівою рукою – мізинного пальчика нема: дочка. Мати впізнала дочку. А дочка не схотіла впізнати рідну матір.

Вовчиця сидить, сидьма ціпеніючи. Всередині їй визимніло, спустошило, не чути, чи у неї єсть серце. Вона бере на плечі колиску з дитиною, бере в руки кужіль і жене табуни на пашу. Ступає голодна – глуха і німа, як нежива.

Раділа, що має онука. Воно лежить у сповитку і всміхається до неї чорними очима й пухлими губками. Вона бере його на руки, носить і цілує. "Нехай вони вважають мене худобиною, нижче худобини, а я буду робити на них і любити їх. Я буду старатися, я витягнуся до останньої ниточки", – думала вона. Зрідка, інколи бачить низького і кривого і завжди чомусь відвертається від нього. Зрідка, інколи бачить дочку – м'які сап'янці, на руці діаманти-самоцвіти! – й низько опускає стару голову.

Дитину в неї відбирає німий кастрат-євнух. Не могла його любити. Віддавала йому сповиток і тремтіла: він грубо бере дитину, наче поліно. Вона стала робити ще дужче, ще тяжче і стала годити ще вірніше, ще завзятіше не тільки зятеві, дочці, а хлопчикові й поготів; леститься й до ненависного, гидотного євнуха.

Вона не вгамовувалася: працює і горить. Ні зять, ні дочка не те що з нею не забалакають, вони й не дивляться в її бік: тягне, то й добре, а здохне, закопають, як гнилятину, та й по тому. А вона заганяє себе, недоїдає з черепка, відриваючи собі від рота, аби їх не об'їсти.

У своїх палких думках бачила хлопчика підлітком, ставним, гарним парубком і, що гріха таїти, в думках одружувала його, сподіваючись уздріти правнуків.

Так минав час. Їй невтямки, що вона минається під терен-деревом. Вона вговтала, переконала, запевнила себе, що так і треба. Займає табуни, жене табуни, несе на плечах колиску, несе в руках пряжу. Тяжко? Хіба первина?

Де не ступить – з її сліду росте будяк, куди не поверне своїми вирлами – там з'являється полин. Губи шпарко шепотять: "Я нізачо не оглядатимусь, я нізачо не дивитимусь. Я буду пасти очима табуни, буду прясти і колисати дитину". Так і вчинила, але не могла себе перемогти: будяки росли їй у голові й кололи серце, а гіркий дим полинів пхався у ніздрі, до рота.

І тоді знову війнув свіжий вітер. Вона знову побачила у вітрі все своє життя.

Вовчиця дихала – вона ще сама творила вітер, але нічого в ньому не бачила. Перед нею було темно. Над нею всихало терен-дерево. Вона боїться поворухнутися, а ще більше боїться оглянутися, кинути своїми вирлами: де ступить – вимахнуть будяки, куди спрямує погляд – зародять полини.

Сидить, не дише: думає. У неї в душі щось робиться – її мучить і давить. Кричати, кликати на поміч? Кого? Вовчиця глухо стогне, і цей стогін не спотворює її, навпаки, він начеб додає їй сили. Вітер з рідної сторони з'єднався з її диханням. Уста рознялись. Вона каже: "Наші ніхто не вмирають, наші всі-всі переходять у вогонь, у слово – і живуть".

Вовчиця питає: "Доню-доню, а в що ж перейшла ти? Потурчилася, побусурманилась для багатства великого, для лакомства нещасного..." Вона підхопилася і заламала руки. Взяла дитину, колисала й співала: "Люлі-люлі, татарчатко, а по дочці онучатко! Бо дай табуни виздыхали, бодай кужіль спопелів, бодай дитя скам'яніло!" Це учув німий кастрат, вірний євнух: він завжди назирає за нею, як тінь. Доніс – і вибігла дочка. Зла і сердита, як крива шабля. Розмахнулася, їй на руці зблиснули перстені-самоцвіти, і вона вдарила Вовчицю в лице. Вовчиця й не скривилася, а спокійно промовляє: "Я тебе, доню, згодувала, але ні разу не зачепила й пальцем".

Дочка оступилася, стоїть і, не вірячи, раптом запитує: "А по чому ти, чортице, здогадалася, що я твоя дочка? Ти не брешеш, шайтанко?" — "Мізинчик – твій пальчик: ти зрізала його з барвінком". Дочка перемінилася. "Мамцю, матусю!" – кинулася до неї. Обіймає, обіцяє золото. А Вовчиця сказала, що хоче в рідну землю. Дочка вволила її волю: дала коня. І Вовчиця сказала коневі: "Вези мене погибати..."

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу